

שיעור בענין הגדה של פסח - תשס"ו
אריה ליבוביץ

- I. כמוצא שלל רב בשם ר' אליהו קלצקין. ד' כוסות.
- A. Question - Yerushalmi links the four cups with the four mentions of Paroh's wine in וישב.
- B. Yosef knew to give a favorable interpretation to the שר המשקים (even though כל החלומות שר המשקים כל החלומות because of the constant mention of Paroh in the dream as opposed to the הולכים אחר הפה where the focus is on the bread, not the desire to serve the master.
- C. On the night that we celebrate and pray for another גאולה, we must focus on the desire to serve the master like the שר המשקים.
- II. Rabbi Bernstein - start with how we got into trouble in the first place.
- A. מכירת יוסף to זכר - רבנו מנוח.
- B. רש"י בראשית פרק לו פסוק ג' - it is the material of the פסים.
- C. פסחים דף סה: ורש"י שם - carry the פסח like קרבן.
- III. הגדת מעשה נסים. הא לחמא עניא.
- A. Seven questions:
1. Why in Aramaic?
  2. Why only invite poor on Pesach?
  3. Why after we already sat down to table?
  4. Why is matzah called לחם עוני?
  5. How can we say "that we ate in Mitzrayim" if we ate it when we left?
  6. Why the double language of השתא הכא, השתא עבדי?
  7. Why didn't they say this when there was a בית המקדש - נוסח ההגדה של הרמב"ם?
- B. Assumptions.
1. Anniversary of redemption is worthy of celebrating unless we are in a worse position.
  2. The greater the joy, the more guests we invite.
  3. We ate matzah in Mitzrayim also because we were busy with work.
- C. Explanation.
1. We try to resolve why we celebrate knowing that we are אכתי עבדי אשורוש אנן - not relevant when we have a mikdash.
  2. We call "meals" לחם like by Dovid - same meal as we ate in Mitzrayim.
  3. We invite guests because there is cause to celebrate even in exile since the previous redemption gives us confidence in a future redemption.
  4. The double lashon reflects מחלוקת אם בתשרי או בניסן עתידין ליגאל and שבעוד ששש months prior.
- D. Additional Explanation of מעשה ה'. This is a fulfillment of על את ירושלים because we can invite people and we don't have ראש שמחתי מנויין על הקרבן.
- IV. הרי אני כבן שבעים שנה.
- A. הגדת תפארת שמשון - difference between "white beards" and "black beards" - הסבא.
- B. כל ימי חיך.
1. גר"א (פנינים משלחן הגר"א) - proof that מן הנחש חוץ מן הנחש.
  2. הגדת ירושלים במועדיה (הרב נבנצל) - There are actually two פסוקים in that use

the phrase כל ימי חייו (one about the snake (forever) and one about אדם (only until ימות המשיח). This מחלוקת relates to whether the עיקר celebration is the punishment of the Egyptians (נחש) or our own salvation (אדם).

- V. Shiurei Harav pgs. 39-40 - relevance of history, reliving history, the cycle of danger and redemption that will continue in the future - we lift the cup as the כוס ישועות.
- VI. מנחת אשר הגדה. צא ולמד. Two types of threats - לבן ופרעה - continue to haunt us through history (i.e. Chanukah and Purim, Hitler and Stalin). However the third threat is the worst of all - יוסף - "עלי קללתך בני" "עלי היו כלנה".
- VII. כמוצא שלל רב. ואמר לך בדמיון חיי אמר לך בדמיון חיי
- A. Questions.
1. Why are these the mitzvos that we get כרת for?
  2. What was the purpose of commanding us in מילה before leaving מצרים?
- B. The רמב"ם עבדים חייט. יסוד. A slave purchased from a non-Jew can have in mind at the טבילה that it is לשם חירות. The only way to avoid this is to have him do something for you while he is in the water
- C. The answer. When God took us out of מצרים He made sure we were involved בעבודתו. These mitzvos form the מחייב in all other מצוות. Somebody who rejects them cuts himself off from עבודת ה' of any kind.
1. proof. "שמרת את הדבר הז לחק לך ולבניך עד עולם" - the עד element is the eternal service (not the actual קרבן which we don't do בזמן הזה).
- VIII. שית הגרי"ד הגדה. ובמורא גדול זו גילוי שכנה. Why is גילוי שכנה included in the miracles? The purpose of יציאת מצרים is to have פרעה be מכיר ה'.
- IX. דצ"ך עד"ש באח"ב. Why this grouping? Why the warnings sometimes at the Nile, sometimes in the palace and sometimes not at all?
- A. Primary point of the makos רש"י שמות פרק ט פסוק לא - only the crops that stood stiffly were affected - arrogant people will be crushed - Makos will crush Paroh's arrogance. Three possible reasons to be arrogant - intelligence, money, strength.

message of makos	place of warning	מכות
Scientific advance - intelligence	Nile	דם, ערוב, ברד
wealth	palace	צפרדע, דבר, ארבה
strength - no fear of slave uprising	no warning	כנים, שחין, חשך

- VIII. הגדת הגיוני הלכה. איילו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ ישראל דינו. Israel is only valuable when based on the torah. Similar to relationship between rebbe and talmid, Yehoshua and Moshe, sun and moon.
- IX. מרור זה שאנו אוכלים על שום מה. Why the emphasis on maror at this stage of the seder? Shouldn't the focus be on גאולה הרב גדליה שארר - We only remained eligible for redemption because we remained distinct. We are always an עם לבדד ישכון - one way or the other.

- A. This is the meaning of איכה ירבה ביד - how did we allow our distinctiveness to express itself so negatively?
- B. This is the story in כתובות of the daughter of נקדימון בן גוריון - "אשריכם ישראל".
- X. חתם סופר (הו"ד בהגדה של המלבי"ם). אחד מי יודע. אחד מי יודע - What is the connection to this night? People have a hard time with the idea of the same God being the source of both good and evil - טומאת מצרים because God went into the מצרים to bring a גאולה.

◆ כמוצא שלל רב ◆

שפירש במסכת ברכות (כ:): שלכך חיוב נשים בברכת המזון הוא רק מדרבנן, משום שנאמר "על הארץ הטובה אשר נתן לך", והארץ לא ניתנה לנקבות להתחלק.

ואם כן, אף שאמנם לגבי אנשים ד' כוסות הם כנגד ד' לשונות של גאולה, מכל מקום כיוון שבלשון "ולקחתי" נאמר "והבאתי אתכם אל הארץ וגו' ונתתי אותה לכם מורשה", והרי נשים לא נטלו חלק בארץ, לכן הוכרח רש"י לפרש שלגבי נשים הד' כוסות אינם נגד ד' לשונות של גאולה, אלא כנגד ג' כוסות שנאמרו לפרעה וכו', שהם רמז לגאולתן של ישראל.

"עדות ביהוסף" — על רמב"ם וש"ע

הקשר בין חלום שר המשקים לארבע כוסות של גאולה

דעת רבי יהושע בן לוי, שהובאה בירושלמי (פרק "ערבי פסחים"), ולפיה ד' כוסות הם כנגד ד' הכוסות של פרעה שהוזכרו בפרשת וישב, בסיפור חלומו של שר המשקים ופתרונו של יוסף: "וכוס פרעה בידיו ואשחט אותם אל כוס פרעהו ואתן את הכוס על יד פרעהו ונתת כוס פרעה בידו" — לכאורה זועקת היא להסבר המניח את הדעת: איזה קשר יש בין ארבע כוסות של גאולה לסיפור חלומו של שר המשקים המצרי בבית האסורים?

ביאור נפלא אמר על כך הגאון רבי אליהו קלאצקין, הרב מלובלין:

המתבונן בפסוקי פרשת וישב (בראשית, פרק מ'), יבחין כי שר המשקים כופל בדבריו פעם אחר פעם את הביטוי "כוס פרעה", וגם זה זקוק להסבר. אך עוד לפני כן עלינו ליישב קושיא גדולה המתבקשת לנוכח התנהגותו של יוסף כלפי שני שכניו לבית האסורים: מדוע את חלומו של שר המשקים הוא פותר לטובה, וכדברי הכתוב "בעוד שלושת ימים ישא פרעה את ראשך והשיבך אל כנך ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו", ולעומת זאת לשר האופים הוא ממציא פתרון רע, באמרו: "שלושת הסלים שלושת ימים הם, בעוד שלושת ימים ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך על עץ ואכל העוף את בשרך מעליך"?

עוד יותר תתחזק הקושיא לאחר שנעיין בגמרא במסכת ברכות (נה:), שם למדו חז"ל מפרשה זו ממש: "מנין שכל החלומות הולכין אחר הפה? שנאמר: 'זיהי כאשר פתר לנו כן היה'", ואם כן למה הוציא יוסף מפיו פתרון רע, שבסופו של

 ♦ כמוצא שלל רב ♦

דבר אכן התממש בתלייתו של שר האופים, בשעה שיכול היה להמציא גם עבורו פתרון טוב לחלומו?

יכולנו, לכאורה, לתרץ על פי מה שאמרו חז"ל (שם): "וירא שר האופים כי טוב פתרו" – מנא ידע? א"ר אלעזר: מלמד שכל אחד ואחד הראוהו חלומו ופתרון חלומו של חבירו", ואם כן יוסף לא היה יכול לשנות את הפתרון. אבל זה לא יתכן, שאם כך מנין למד ר' אלעזר מיוסף ש"כל החלומות הולכים אחר הפה", והרי לא היה תלוי במה שיפתור, אלא במה שהראו לו קודם לכן?

בעל כרחנו עלינו לומר, שעדיין היה הדבר תלוי בפתרון הפותר, כדרך הכתוב (עמוס ג): "כי לא יעשה ה' א-לוקים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים", ואחר שמפרסם הנביא ומודיע הדבר, הרי הוא אחר גזר דין, שאינו נקרע, וקודם הגדת הפתרון הוא כקודם גזר דין, שעשוי להיקרע ולהיבטל, ואם כן היה ביד יוסף לפתור טוב גם לשר האופים, ולמה פתר לו באופן רע?

אלא – יבוארו הדברים על פי דברי הגמרא (שם): "אין מראים לו לאדם אלא מהרהורי ליבו", והתבאר שם שגם מה שהראו מלמעלה בחלום לשרי האופים והמשקים, היה לכל אחד מהרהורי ליבו.

ומשום כך, כאשר שמע יוסף את שר המשקים מספר על חלומו: "והנה גפן לפני... וכוס פרעה בידי ואקח את הענבים ואשחט אותם אל כוס פרעה ואתן את הכוס על כף פרעה" – הבחין יוסף כיצד תשוקתו וגעגועיו היו שיהיה מקורב לאדונו כבתחילה, ששוב יוכל לתת כוס פרעה בידו, עד שמרוב חביבות ותשוקה לשרתו – כפל ושילש: "וכוס פרעה ביד", "ואשחט אותם אל כוס פרעה", "ואתן את הכוס על יד פרעה", כאילו כדי להמחיש עד כמה הוא משתוקק לתת שוב את הכוס ביד פרעה ולשרתו.

נימת דברים שונה לחלוטין התבטאה בדברי שר האופים: "אף אני בחלומי והנה שלושה סלי חרי על ראשי ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אופה, והעוף אוכל אותם מן הסל מעל ראשי". עלה מכאן שעיניו אינן נשואות לשרת את המלך, כי אם למאכלים, למעשה האופה, עד שלא שם את ליבו כלל לשמור עליהם מפני העוף המנקר בהם בפיו... לא די שכמיהתו לא היתה לשרת את המלך, אלא רק למישרה ולמאכלים, אלא שעל הזלזול בעבודתו היה ראוי לעונש, כדין מורד במלכות וכמזלזל בכבודו!

ברור, אם כן, למה לשר המשקים פתר יוסף שישוב למקומו הראשון: מן הדין

2

◆ כמוצא שלל רב ◆

היה שמי שכה משתוקק לשרת את המלך - יזכה בכך. מאידך, מובן למה פתר לשר האופים שיקבל את עונשו. כך נאה וכך יאה!

עתה נבין באופן נפלא את הקשר של כל זה לארבע הכוסות של ליל הסדר, שכן גם אנו בלילה גדול זה מודים להקב"ה על שהוציא את אבותינו ממצרים ומתחננים ומבקשים שיוציאנו גם מן הגלות ומבור השבי שבו אנו נמצאים כיום. עלינו לצפות ולייחל לגאולה העתידה - רק בכדי שנוכל להיות עבדי ה', שומרי מצוותיו ותורתו, ליהנות מזיו השכינה על ידי הדבקות בדרכיו ובתורתו - ולא למען התועלת החומרית והגופנית שבגאולה.

ועל כן ארבע כוסות של גאולה הם כנגד ארבע הכוסות של שר המשקים, אותו עבד שגם בשבתו במעמקי בית האסורים, כל שאיפותיו להיחלץ מכלאו היו רק כדי להיות שוב מקורב לאדונו ולשרתו - ורק בזכות השתוקקות זאת יצא מאפילה לאורה!

"חיבת הקודש" - חלק הדרוש

למה דוקא ארבע כוסות יין?

רבים תמהו: למה תיקנו חכמים דוקא ארבע כוסות של יין, והרי העיקר הוא שיהיה במספר ארבע - כנגד ארבע לשונות גאולה, ואם כן יכלו חז"ל לתקן שיאכלו ארבע מצות, ארבעה תפוחים או ארבעה אגוזים וכו', ומה גם שלאנשים רבים קשה לשתות יין, ולכן עדיף היה להניח ארבעה אגוזים, ואז הכל ישאלו מה נשתנה - למה מניחים ארבעה אגוזים, ונשיב להם שזה כנגד ארבע לשונות של גאולה?

וביאר הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך, ראש ישיבת "קול תורה", שארבע לשונות של גאולה אינו סתם מספר בעלמא ואין זו סתם כפילות של לשונות, אלא אלו ארבעה סוגים שונים של הצלה שכל אחד מהם גדול מחבירו: קודם "והוצאתי", אחר כך "והצלתי" - ובהצלה זו יש תוספת שמחה, ואחר כך "וגאלתי" - שיש בה תוספת שמחה על שהקב"ה הרחיק אותנו מהם, עד "ולקחתני", שזכינו שהקב"ה לקח אותנו, ולעתיד לבוא, כשנזכה לגאולה השלימה, נגיע לתוספת כוס חמישי.

לאור זאת, נבין היטב מדוע תיקנו כנגד ארבע לשונות גאולה לשתות ארבע

עין משפט
 נר מצוה
 13 א מיי"ט כ"ג מכל
 מקומו כלכה כ טמ
 לאוין קיל קושיע ייד
 כ"י קלח ספ"ק טו :

13 ב מיי"ט כ"ח מכל
 כלי המקדש ל' ד :

13 ג מיי"ט כ"ח מכל
 פסלי מוקדשין
 כלכל כב :

זכמים עמי [מנחות כ"י
 חולין טו:]
 נטר ד מיי"ט כ"ח מכל
 ק"ס ל"ו :

א ה מיי"ט כ"ח מכל
 ק"ס כלכל י"ט סמג
 פ"ק רב :

שבת קכ: זכמים לה
 מנחות כ"א

[ג"ל רתניא]

ב ו מיי"ט כ"ג ס"ל ו :

[ג"ל רתניא]

ב ו מיי"ט כ"ג ס"ל ו :

רבינו הגנאל

שורש יצא בו
 הוא סמך: ואסיקנא
 דום לא אינו תרין
 דתניא הים הדיבש
 והחלב יבשים יתצין
 לחין אין תצין תנה
 כין שרוא זה הים לא
 אין תצין בתליין
 [ומקשינן] הלא סמכי
 את הים בני הדיבש
 ואתריין דמדי לאו
 פ"י שרוא מנתיין
 בדיבש מים שלא יבשי
 את הים אינו תתניא
 מדי בר כהדו שלא
 יחסר ולא יתיר תצין
 לא היו מנתיין בדיבש
 [אלא] בהולכת אברים
 לכבש ולא עברה היא
 כ"י ואסיקנא בהולכת
 אברים והולכת דם היו
 מהלכין על האפסכאות:
 כיצד חלין ומפשיטין
 אפסכאות של ברזל כ"י
 פ"י מדי כמין קעה
 שחון בה החליים
 כוהתריבנין קעה
 מניסחא תאנא כל
 אתר נתן פסחו עבדי
 ובמשילו לאורווי אבר
 רב עיליש [כוות]
 [מייעות] :

הדרן עלך תמיד נשחט

אלו דברים נכסח
 דוחין את השבת
 שחיטה וזריקה ומתי
 קריבו והקפדת חלבו
 צלייתו והדחת קריבו
 כ"י"ט מתי קריבו היא
 ש"ק דמטיא דתא
 כמו שנתן רך שרונה
 למח וקריב להיות רעי
 תל זה השמן שרונה
 למח נקרא מתי
 קריבו :

אמו במגם גופיה מקטר ליה . רש"י מוחקו משום דבמנחות לא
 פריך דתניא בכלמה דוכתי ומקטירה בכלי שרת וכן מוחק
 בפ' שני שעירי (יומא טו:) ואין לריך להגיה הספרים דברים פ"י שני
 דטוטה (ד' פ"י) פריך גבי מנחות כי האי גונא דקמני הסם ומעלה
 ומקטירה בכלי שרת ופריך וצבלי
 שרת מקטר ליה אימא להקטירה
 ומשום דהתם פריך ומשני לא פריך
 לה במנחות והא דפריך הכא גבי
 אימורים אע"ג דכבר פריך בפרק שני
 שעירי (ד' טו:) משום דהתם בפריס
 והכא בכבשים ומיחו י"ט ספרים
 דגרסי בצרייתא דטוטה מעלין
 ומקטירין בכלי שרת ומולחן ועטין ע"ג
 האשים ופריך מקטירין בכלי שרת
 ס"ד פ"י וכי כמו שהא בכלי שרת
 מקטירין והא לא מלחן ומשני להקטירין
 פירוש אחר מליחה ולפי זה יתכן
 פרש"י ור"ח מפרש דגבי מנחה לא
 שייך למיפדך דשייך למיחני ומקטירין
 בכלי שרת כיון שהיא כבר בכלי שרת
 שהיא נטונה שם להקדש אבל נמסם
 במגם משמע שחא לומר שבתוך
 המגם מקטירים: [וע"פ חו"ט יומא
 טו: ד"ה אמו וכו'] האריכו ביהר ביאור]

הדרן עלך תמיד נשחט
אלו דברים זריקה דמו תנא אגב
 שחיטתו וקשה לר"י אמאי לא
 תני גמי הפשט עורו דדחי שבת
 כדתנן בפירקא דלעיל (ד' ס"ד) י"ד
 שחל להיות בשבת מניח ידו כ' וטולה
 ומפשיט ותיריך ר"י משום דהיו בכלל
 הקטר חלבו שאיט יכול להפשיט אלא
 עד החזה לרבי יוחנן בן ברוקה בפ'
 כל כהני (שנת ד' ק"י:) ואפילו רבנן
 דפלגיני עליה לא שרו להפשיט כדרכי
 אלא עד החזה והשאר מפשיט ומוקד
 בתקופות קמטת כדלמריין התם
 *לא לריכא דשקיל לה בצריו: ע"כ
 מה

אליעזר אומר דוחין *אמר ר"א והלא דין הוא *מה אם שחיטה שהיא משום
 מלאכה דוחה את השבת אלו שהן משום שבות לא ידחו את השבת א"ל רבי
 יהושע יום טוב יוכיח שהתירו בו משום מלאכה ואסור בו משום שבות א"ל ר"א
 מה זה יהושע מה ראייה רשות למצוה השיב רבי עקיבא ואמר הואה תוכיח
 שהיא משום מצוה והיא משום שבות 'ואינה דוחה את השבת אף אתה אל
 תתמה על אלו שאף על פי שהן משום מצוה והן משום שבות לא ידחו את
 השבת אמר לו רבי אליעזר ועליה אני דן ומה אם שחיטה שהיא משום
 מלאכה דוחה את השבת הואה שהיא משום שבות אינו דין שדוחה את השבת
 אמר

אלו דברים בפסח דוחין את השבת
 "שחיטתו וזריקת דמו ומיחוי קריבו והקפדת
 חלבו אבל צלייתו והדחת קריבו אינן
 דוחין את השבת *הרכבתו והבאתו מחוץ
 לתחום ותתיבת יבלתו אין דוחין את השבת ר'
 אליעזר ור"א *אמר ר"א והלא דין הוא *מה אם שחיטה שהיא משום
 מלאכה דוחה את השבת אלו שהן משום שבות לא ידחו את השבת א"ל רבי
 יהושע יום טוב יוכיח שהתירו בו משום מלאכה ואסור בו משום שבות א"ל ר"א
 מה זה יהושע מה ראייה רשות למצוה השיב רבי עקיבא ואמר הואה תוכיח
 שהיא משום מצוה והיא משום שבות 'ואינה דוחה את השבת אף אתה אל
 תתמה על אלו שאף על פי שהן משום מצוה והן משום שבות לא ידחו את
 השבת אמר לו רבי אליעזר ועליה אני דן ומה אם שחיטה שהיא משום
 מלאכה דוחה את השבת הואה שהיא משום שבות אינו דין שדוחה את השבת
 אמר

אלו דברים דוסין אם ששכח . לקמיה בגמרא מפרש מנא לן : שפיטו וזריקת דמו . אי אפשר אלא ביום דכתיב (ויקרא ז) ביום לוונו
 להקריב את קרבניהם ביום ולא בלילה : מפיטו קריבו . מפרש בגמ' וטעמא שלא יסרימו : לייטו וסדמם קריבו אין דוסין . דאפשר
 משתחך : סרכבטו . על כהן האדם להביאו לעזרה דרך רשות הרבים אע"פ שאינו אלא איסור שבת דרבנן דק"ל חי טעם את עמנו אין
 דוחה די"ל למיעבד מאתמול וכן בבלתו מחוץ לתחום : וספיסם בלגטו . ודו"א"ם בלגטו וחותכה בלפרטיו או בשביו אינה אלא שבות דמלאכה
 כלאחר יד היא : אכורה בחולין בשבת משום איסור מלאכה גמורה שהרי בלגטו מלאכה היא מטיה ואלע"פ דוחה את השבת
 בפסח : לא ידמו . בתמיה : *ע יוכים שפיטו בו . שחיטה ובשול שהוא אב מלאכה ומותרין להדיעו ואסרו בו להביא דבר מחוץ לתחום
 ולאכלו הואיל והוא אפשר לן מאתמול ואע"ג דתחומין דרבנן : מס ראיס רשות למנוס . אכילה הדיעו רשות היא ולריך גבוה מלוא היא ואם
 העמידו חכמים איסור שבת במקום רשות יעמידוהו חף במקום מלוא בתמיה : סופס סופים שהיא מלוא . בטמא מח שחל שביעי של
 להיות בשבת ערב פסח שאם לא יזה לא יעשה פסחו ואפ"ה אינה דוחה *דהכי שמעיין ליה לרבי עקיבא דלא דמיא והואה שבות הוא דמאי
 מלאכה היא אלא מחוץ כמתקן גברא: ועליס אני דן . וגם על ההואה אני תולק ואומר שדחה ולא פעכבה מפסח ומקל ויתור זה עלמו :

אלו דברים דוסין אם ששכח . לקמיה בגמרא מפרש מנא לן : שפיטו וזריקת דמו . אי אפשר אלא ביום דכתיב (ויקרא ז) ביום לוונו
 להקריב את קרבניהם ביום ולא בלילה : מפיטו קריבו . מפרש בגמ' וטעמא שלא יסרימו : לייטו וסדמם קריבו אין דוסין . דאפשר
 משתחך : סרכבטו . על כהן האדם להביאו לעזרה דרך רשות הרבים אע"פ שאינו אלא איסור שבת דרבנן דק"ל חי טעם את עמנו אין
 דוחה די"ל למיעבד מאתמול וכן בבלתו מחוץ לתחום : וספיסם בלגטו . ודו"א"ם בלגטו וחותכה בלפרטיו או בשביו אינה אלא שבות דמלאכה
 כלאחר יד היא : אכורה בחולין בשבת משום איסור מלאכה גמורה שהרי בלגטו מלאכה היא מטיה ואלע"פ דוחה את השבת
 בפסח : לא ידמו . בתמיה : *ע יוכים שפיטו בו . שחיטה ובשול שהוא אב מלאכה ומותרין להדיעו ואסרו בו להביא דבר מחוץ לתחום
 ולאכלו הואיל והוא אפשר לן מאתמול ואע"ג דתחומין דרבנן : מס ראיס רשות למנוס . אכילה הדיעו רשות היא ולריך גבוה מלוא היא ואם
 העמידו חכמים איסור שבת במקום רשות יעמידוהו חף במקום מלוא בתמיה : סופס סופים שהיא מלוא . בטמא מח שחל שביעי של
 להיות בשבת ערב פסח שאם לא יזה לא יעשה פסחו ואפ"ה אינה דוחה *דהכי שמעיין ליה לרבי עקיבא דלא דמיא והואה שבות הוא דמאי
 מלאכה היא אלא מחוץ כמתקן גברא: ועליס אני דן . וגם על ההואה אני תולק ואומר שדחה ולא פעכבה מפסח ומקל ויתור זה עלמו :

אלו דברים דוסין אם ששכח . לקמיה בגמרא מפרש מנא לן : שפיטו וזריקת דמו . אי אפשר אלא ביום דכתיב (ויקרא ז) ביום לוונו
 להקריב את קרבניהם ביום ולא בלילה : מפיטו קריבו . מפרש בגמ' וטעמא שלא יסרימו : לייטו וסדמם קריבו אין דוסין . דאפשר
 משתחך : סרכבטו . על כהן האדם להביאו לעזרה דרך רשות הרבים אע"פ שאינו אלא איסור שבת דרבנן דק"ל חי טעם את עמנו אין
 דוחה די"ל למיעבד מאתמול וכן בבלתו מחוץ לתחום : וספיסם בלגטו . ודו"א"ם בלגטו וחותכה בלפרטיו או בשביו אינה אלא שבות דמלאכה
 כלאחר יד היא : אכורה בחולין בשבת משום איסור מלאכה גמורה שהרי בלגטו מלאכה היא מטיה ואלע"פ דוחה את השבת
 בפסח : לא ידמו . בתמיה : *ע יוכים שפיטו בו . שחיטה ובשול שהוא אב מלאכה ומותרין להדיעו ואסרו בו להביא דבר מחוץ לתחום
 ולאכלו הואיל והוא אפשר לן מאתמול ואע"ג דתחומין דרבנן : מס ראיס רשות למנוס . אכילה הדיעו רשות היא ולריך גבוה מלוא היא ואם
 העמידו חכמים איסור שבת במקום רשות יעמידוהו חף במקום מלוא בתמיה : סופס סופים שהיא מלוא . בטמא מח שחל שביעי של
 להיות בשבת ערב פסח שאם לא יזה לא יעשה פסחו ואפ"ה אינה דוחה *דהכי שמעיין ליה לרבי עקיבא דלא דמיא והואה שבות הוא דמאי
 מלאכה היא אלא מחוץ כמתקן גברא: ועליס אני דן . וגם על ההואה אני תולק ואומר שדחה ולא פעכבה מפסח ומקל ויתור זה עלמו :

אלו דברים דוסין אם ששכח . לקמיה בגמרא מפרש מנא לן : שפיטו וזריקת דמו . אי אפשר אלא ביום דכתיב (ויקרא ז) ביום לוונו
 להקריב את קרבניהם ביום ולא בלילה : מפיטו קריבו . מפרש בגמ' וטעמא שלא יסרימו : לייטו וסדמם קריבו אין דוסין . דאפשר
 משתחך : סרכבטו . על כהן האדם להביאו לעזרה דרך רשות הרבים אע"פ שאינו אלא איסור שבת דרבנן דק"ל חי טעם את עמנו אין
 דוחה די"ל למיעבד מאתמול וכן בבלתו מחוץ לתחום : וספיסם בלגטו . ודו"א"ם בלגטו וחותכה בלפרטיו או בשביו אינה אלא שבות דמלאכה
 כלאחר יד היא : אכורה בחולין בשבת משום איסור מלאכה גמורה שהרי בלגטו מלאכה היא מטיה ואלע"פ דוחה את השבת
 בפסח : לא ידמו . בתמיה : *ע יוכים שפיטו בו . שחיטה ובשול שהוא אב מלאכה ומותרין להדיעו ואסרו בו להביא דבר מחוץ לתחום
 ולאכלו הואיל והוא אפשר לן מאתמול ואע"ג דתחומין דרבנן : מס ראיס רשות למנוס . אכילה הדיעו רשות היא ולריך גבוה מלוא היא ואם
 העמידו חכמים איסור שבת במקום רשות יעמידוהו חף במקום מלוא בתמיה : סופס סופים שהיא מלוא . בטמא מח שחל שביעי של
 להיות בשבת ערב פסח שאם לא יזה לא יעשה פסחו ואפ"ה אינה דוחה *דהכי שמעיין ליה לרבי עקיבא דלא דמיא והואה שבות הוא דמאי
 מלאכה היא אלא מחוץ כמתקן גברא: ועליס אני דן . וגם על ההואה אני תולק ואומר שדחה ולא פעכבה מפסח ומקל ויתור זה עלמו :

אמר

ססורו
השני

דס שפסח יולאס בו . דס קילח שה' דמים הם בפרק דס שמיחם :
אלא רבי יודם לטעמים דאמר אין דס מפסל דס . האלך לא כפיל
 הוא דאשתתף וצבלי פרתא דמתי מיניה למנחה זריקה היא
 ומתקשר ומליחיה דרבי יודה צובחים בפרק כל הזבחים שנתעברו
 תורה אור דקמני גבי דס זבחים דס שנתעברו
 במים אם יש בו מריאת דס כשר
 נתעברו בדם צבחה חולין או בדם
 חיה רואין את הפסול כאלו היה מים
 ואם יש בכשר כדי להיות בהן מריאת
 דס כשר ואם לאו פסול ר' יהודה
 אומר אין דס מפסל דס : תניא
 גרסינן : **לדבריהם לפס שוקקין** . את
 נקב תומת המורה שהדמים המתעברין
 צבחה יולאס בו לחון *היו שוקקין
 אותו בכל ערבי פסחים בשלוח
 לידיו כדי שלא יאל כל דס הגשף
 וכשמילא טום ההערוכות נמלא מטלם
 צבחו ואם גשף אחד מהן בלא
 זריקה נמלא זרק ממנו : **ופסא קס**
פוי פילס . בין רגלין לרפסה דתנן
 בציבחים (ד' טו:) עומד על הכלי או
 על גבי רגל חזירו פסול דבטיין
 לעמוד לשרת ואין זה עמידה : **סוגן** .
 לענין עבילה תנן : **מיטופי** .
 מתלכלכין בדם : **מדו** . ולבש הכהן
 מדו בדי : **כמדטו** . שיה לארץ : **בסולמס**
אבריס דלאו עבודס . היו מלך מדלן
 לכו ולקמיה פריך ושאר עבודות הוי
 עבדי : **או סולמס אבריס** . דגבייה
 כתיב הוי קרש והקרב והכרעים גוי:
דמטנו סליטפי . אינעבדות של בנין
 היו שם והרי הן כרפסה : **וסקמירן**
סלקא דפתך סוף פויס קמטר לפו .
 בתמיה הוא זר הוא דכר קיימין
 דכתיב עתן על כתיבו ועל כהן
 חזירו וטולה ומפשיט וכהנים לא היו
 מפשיטין קדשים קלים דמה לי ולהן
 ואפילו הפשט וניתוח של עולה שהוא
 מלוא כשר בור כדלמריין בשליה
 פרק ב' דיומא (ד' כו:) ואיני דמפרשי
 אנו במגם גופיה מקטר להו ולא
 מילתא היא דודאי אורחיה למתני
 הקטרה בכלי שרת : **לסקמירן** . נהגין
 במגם עד שבווה דרואי להקטירין
 ויקטירום : **כל אטור ואמור** . כשהיו
 חולין לבתיסם היה טקן פסחו בעורו
 ומפשילו לאחוריו : **אמר רב פיליש** .
 שם חכס : **מיטופס** . דרך סותרים
 ישמעאלים הוא זה :

זכמים ל: דס פת

פ"י דש"ט

זכמים [לס:]

[יומא טו]

זכמים יד: כד: ה

יא: מנחה

[יומא]

פירושין

זכמים יומא טו

זכמים יד: כד: ה

יא: מנחה

[יומא]

פירושין

זכמים יומא טו

זכמים יד: כד: ה

יא: מנחה

[יומא]

פירושין

זכמים יומא טו

זכמים יד: כד: ה

יא: מנחה

[יומא]

פירושין

זכמים יומא טו

זכמים יד: כד: ה

יא: מנחה

[יומא]

פירושין

זכמים יומא טו

זכמים יד: כד: ה

יא: מנחה

[יומא]

פירושין

זכמים יומא טו

זכמים יד: כד: ה

יא: מנחה

[יומא]

פירושין

זכמים יומא טו

זכמים יד: כד: ה

יא: מנחה

[יומא]

פירושין

זכמים יומא טו

5

מגילת אסתר - פרק א' - ו' - ז'

21

הגדה של פסח

תעני מִבֵּן וּמִזֶּמֶן לְקִיּוּם הַמִּצְוָה לְסַפֵּר בְּיָצִיאַת מִצְרַיִם לְשֵׁם יְהוָה קִדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשִׁבְיָנִיחֵיהּ עַל יְדֵי הַדְּוָא טְמִיר וְנַעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל.

כְּלַחֲמָא עֲנִיָּא דִּי אֶכְלוּ אֶבְהִתְנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם כָּל דְּכִפִּין יִיתִי וַיְכוּל . כָּל דְּצִרִיךְ יִיתִי וַיִּפְסַח : הַשְׁתָּא הָבֵא .

לשנה

מעשה נסים

הוא כלחמא . לבא אל ביאור הפיסקה הזאת . נקדים הספיקות אשר עמדו עליהם המפורשים והם אלו . א) למה נסדר כלשון ארמי . ב) למה טיקנו הכרוז כל דכפין ייתי ויכול שהוא לעניים דוקא בחג הפסח ולא בשאר חגים הא' ושמתם בחגיך על כל המועדים נאמר . ג) הכרוז הזה היה ראוי להיות בחוץ לפני הפתח שישמעו עניים ויבואו לא בבית אחר שכבר סגר הפתח . וכ"כ היה לו להיות קודם הקידוש כדי שגם העני ילא ידי חובתו בקידוש וככרפס . ד) למה קראו לחם עוני . ה) מה שאמר די אכלו אבהתנא בארעא דמלרים שהרי לא אכלוהו במלרים עד שילאו שהרי נשאו הצלק לזרות על שכמם . ו) למה אמר בכפל השתא הכא וגם השתא עבדי . ז) למה לא אמרו פרק זה בזמן שב"ה היה קיים כמבואר ברמב"ם בנוסח הסגולה . ולישב כ"ז נקדים כי ידוע שראוי ונכון לעבד אשר בא במאמר מלדוניו והולילו בחסדו שיש לשמוח ביום יציאתו ולהודות ולברך למי שהולילו והלילו בחסדו מהמאמר . וגם טבע האדם מחייב שתבא שמחה בלבו בעם שגבר וכ"כ ביום היציאה . אמנם ח"ק מדרך האדם אף שילא פעם אחת מהמאמר כשחזר ונחשב בבית האבורים גדול מהראשון לשמוח בקידוין ומחולום בחוץ בים האבורים על שילא פעם אחת ממנו כיון שקובע ביום הכלל ומה בלט לו ביציאתו או . (הקדמה ב) כי ידוע כשיש לאדם שריה גדולה שמדרגו להרבות ולהזמין ריפים ואהובים לשנות שמחה ומשפחה וכל ששמחתו יותר גדולה מחאוב יותר בהרבות ריפים ואהובים לעמיתו . ומשחה אחת שגדולה לעד . (הקדמה ג) ידוע מה שכתבו כל המפרשים שגם בעבודת מלרים היו לאכלים פנה כי לא הניחם המלרים להחמיץ עיפסת מחמת חפזן לטעורתם . ומעטם זה פנה מהרי"א שנקרא לחם עוני . ואחרי הקדמות אלו נבוא אל ביאור הפיסקה . שפיסקא זו נסקן אחר חורבן ביהמ"ק למטן לא יתפלה לב האדם על אשר אנו עושים משתה ושמחה בכוסות וסעודת על שמחה יציאת מלרים והרי אכתי עבדי אהמורות אנו לקיוסינו שקופים בגלות המר והנמהר ואין זה מדרך האדם כמו שהקדמנו לוס מקדים ואהר

6

הגדה של פסח

לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאֶרֶץ דִּישְׂרָאֵל . הַשְּׁתָּא עֲבָדֵי . לְשָׁנָה
הַבָּאָה בְּנֵי חוּרִין :

(ומזגין כוס שני) (ויכאן הבן שואל מה נשחנה)

מָה נִשְׁתַּנְּה הַלַּיְלָה הַזֶּה מִכָּל הַלַּיְלוֹת . עֲטָבְכֶם הַלַּיְלוֹת

אנו

מעשה נסים

ואמר כהא לחמא עניה די אכלו אבהתנא בארעא דמנרים פי' הגם שעם היות כי
הסעודה הזאת הוא ממש כלחמא עניה שנמנרים כי הסעודה נקרא על שם הלחם
כמו מדוע לא בא בן ישי אל הלחם וא"כ מהראוי היה שלא לבחוח כי לשמחה מה
זו עושה אחר שהנחנו מזבוקעים בגלות גרוע מהראשון ואוכלין סעודה זו בלבד מר
כמו שאכלו אבותינו במנרים בעלבות ובעוני ובחוסר כל . משא"כ נשעה שציהמ"ק
היה קיים לא היה חומרין פרק זה בהיוהן אוכלים בשמחה ובטוב לב כמלה האכלו
בשעה היציאה ואין חומרין פרק זה רק נשעה חורבן כנ"ל . לזה אמר המגיד ליישב
זה כי ידוע שאין מדרך ההדם לבחוח על העבר כשהוא בקוע בבית הכלא .
מ"מ אם מחמת היציאה הראשונה מובעה בבירור בלי שום ספק . גם עכשיו בודאי
יאל . בודאי שהבמחה ראויה בה ואין שמחה גדולה מזו על היל אה שעברה כיון שבטוח
שבדאי יאל גם עכשיו וזהו מהאמרו אשר היות בהיא כלחמא עניה די אכלו בארעא
דמנרים בעלבות מ"מ הנדל השמחה עד גדר שכל דכפין ייהי ויכול כאיש אשר לבבו
שמה בשמחה גדולה שאין לה שיעור שבדאי מרבה ומזמין לסעודה כל דכפין והטעם
בזה דע"י היציאה ממנרים מובטחין הנחנו בבירור דאף בהגחא הכא לבנה הב"ה
בארעא דישראל כי ע"י היציאה נקנינו לו ית' לעם וכל העולם ראו כבודו וגדלו ואף
אם ח"ו לא נהיה רהויים יעשה זאת למען כבודו יהנרך בלא יח' לל כי למה יהמרו
מנרים וכמו שנבאר בס"ד בפסקא דעבדים היינו וביסקות הבחוח . ומה האמר בכפל
השחא הכא והשחא עבדי . שמעתי להיות כי יש מחלוקת בש"ס אם בתברי עמידין
ליגאל או בניסן . וידוע דבשה חדשים מקודם יופסק השיעבוד ונמלה בספרי שגם
לעתיד יהיה כן רק בש"ס בכמה דוכתי לא משמע כן . לזה אמר שאם נגאל בתברי
או בודאי שבתברי הבאה לא יבוא עדיין כיון שלא נכסק השיעבוד בניסן וע"כ
בתברי שאחר חשרי הבא יבוא ואז בניסן שקודם חשרי יופסק השיעבוד ולא יקויים
רק בלשנה הבאה יהי בני חורין ואם בניסן עמידין ליגאל אפשר שבתברי זו יופסק
השיעבוד ובניסן לשנה הבאה בל"י . ולזה נהקן בלשון הרמזי להורות שאינו מענין
סיפור הגדה רק מוספית בנהקן בצבל אחר החורבן . וזהו נתיישבו כל הקוסיות .
ובעל מעשה ה' פירש בזה . שענין ה' כלחמא הוא כענין קינה בנהקן בצבל לקיים
מה שנאמר אם לא תעלה אה ירושלים על ראש שמחתי . דהיינו בזמן שבית המקדש
היה קיים היה הפסח נאכל רק למנוייו משא"כ עכשיו מקוננים בהיא כלחמא עניה די
אכלו במנרים שכל דלריך ייהי ויפסח כי אין עכשיו פסח ואין כאן מנויים . ואח"כ
מחילין בנחמה קודם הסיפור וחומרין השחא הכא לבנה הבאה בארעא דישראל
השחא עבדי וכו' :

בזה נשחנה . הספיקות שהתעורר בעל מעשה ה' . אז למה חייבו חז"ל בשאלה דוקא

עד

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה, הָרִי אֲנִי כִּבְּן שִׁבְעִים שָׁנָה, וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֵּאמַר יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּלִילוֹת עַד שֶׁדִּרְשָׁה בֶּן זֹמָא, שֶׁנֶּאֱמַר (דְּבָרִים טו, ב): לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם יְצִאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ. יְמֵי חַיֶּיךָ הַיָּמִים, כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ הַלֵּילוֹת. וְחֻכְמַיִם אוֹמְרִים, יְמֵי חַיֶּיךָ הָעוֹלָם הַזֶּה, כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ לְהַבִּיא לַיְמוֹת הַמְּשִׁיחַ:

 תפארת שמשון

המוכיח שהוא אינו יהודי גרוע - מאחר את זמן ק"ש, מסתבר שדבר זה אינו כה גרוע.

לאמיתו של דבר, אותו אברך אמנם אינו גרוע באופן כללי, אולם קיים בו 'חור בראש' נורא ואיום, ה' ירחם, ועליו לדאוג, אפוא, לתיקון ענין זה אצלו.

אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה

ההבדל בין זקן לצעיר

זוהי משנה במסכת ברכות (פ"א מ"ה), ופ"י הר"ב שם: "כבן שבעים שנה" - "הייתי נראה זקן, ולא זקן ממש אלא שהלבינו שערתיו ביום שמינו אותו נשיא כדי שיראה זקן וראוי לנשיאות". והוא עפ"י המפורש בגמ' (ברכות כח ע"א), עיי"ש.

לאדם זקן יש זקן לבן, ולאדם צעיר - זקן שחור. מה טיבם של שני צבעים אלו?

שחור ולבן הם הצבעים היחידים שאינם צבעים בעצמותם. כצבע שחור טמונים בעצם כל הצבעים, ולכן כשילד מקשקש עם צבעים רבים ומגוונים בסופו של דבר נוצר צבע שחור. אבל הצבע הלבן עניינו הפוך: בעצמותו הוא מקורי וטהור מכל צבע או גוון. הצבע הלבן הוא הדבר בעצם, שורש הדבר בטהרתו.

אדם צעיר בעל זקן שחור שיושב ולומד, יתכן שהוא עושה זאת מכמה טעמים: הרצון לזכות בחיי העוה"ב, רדיפת הכבוד, כדי להיעשות ראש ישיבה גדול, או אפילו לשם פרנסה. ועכ"פ הוא אינו חש בלימודו תענוג עילאי של העוה"ז. זהו עניינו של הצבע השחור: צירוף כל הצבעים יחדיו. וכך אצל אדם צעיר מונח בלימודו צירוף של כל הסיבות שהוזכרו.

לעומת זאת, כשאדם זקן בעל זקן לבן מתיישב ללמוד, הוא אינו עושה זאת מהטעמים הנ"ל; מהעוה"ב הוא כבר כמעט התייאש... בשביל המחותרים - הם כבר בעולם האמת, ראש ישיבה מפורסם כבר ברור לו שהוא לא יזכה להיות, וגם לפרנסה הוא אינו זקוק כעת. מדוע בכל אופן הוא לומד? מסיבה אחת ויחידה: כי יהודי צריך ללמוד תורה! זוהי מציאות חיו.

הצבע הלבן הוא הדבר בעצם בלא גוון נוסף, וכך יהודי בא בימים מצוי במצב של "בעצם". לכן, פעמים רבות, כשבאים לתאר מעלה של גדולים מדורות קודמים, אחד התארים המוענקים להם הוא "הסבא" [הסבא מקלם" וכיוצ"ב], כי בימי זקנותו נמצא האדם במצב המרום ביותר שלו בהיותו עלי אדמות!

= ג.יג. ותאמר האשה הנחש השיאני ואוכל.

הגאון החסיד זלה"ה מווילנא אמר, שהמפרש "והארץ היתה תהו ובהו" על קודם הבריאה, טעות הוא בידו, שלא בא הכתוב לספר אלא הוויית הארץ בתחילת הבריאה איך נהיית. והא ענין ההיולי שכתב הרמב"ן.

שזאת התשוקה בבני-אדם לחקור למצא חקר שד"י, הוא תכונה רעה וגבהות לב, נמשכת לזרעו של אדם הראשון מזמן שהתפתה לאכילת עץ הדעת טוב ורע. שענין זאת ההסתה היה יסודה ושרשה, להעיז מצח לבא אחר המלך בגזרותיו על האדם, להרוס ולפלס בהם נתיב לעצמו. וזה עצמו הוא תשוקת יצר לב האדם להעיז לחקור בענינים אלוהיים בגובה לב.

ולפיכך נקט הכתוב ענין פיתוי היצר הרע לאדם הראשון, בלשון "הנחש השיאני", שהוא כולל גם לשון התנשאות וגבהות לב. עד כאן דברי הגאון החסיד זלה"ה.

(טל אורות, פ"ד אדר, לרבי יהודה ליב מרגליות אב"ד לעסלא, ע"י עליות אליהו הערה עז, שהיה מרואי פני הגר"א)

= ג.יד. ועפר תאכל כל ימי חיידך.

הגאון הקדוש רבי שמואל חסיד מראסיין, היסב פעם בסדר ליל הפסח, אצל רבנו הגדול רבי אליהו מווילנא. דרכו של הגר"א היתה להוסיף במהלך הסדר, דברים של טעם על מאמרי ההגדה, וכשהגיע למשפט "וחכמים אומרים ימי חיידך העולם הזה, כל ימי חיידך להביא לימות המשיח", הפטיר: מכאן ראינו למה שאמרו חז"ל, כי "לעתיד לבוא כל בעלי מומים מתרפאים חוץ מן הנחש" (ב"ר כ, י, תנחומא מצורע).

המסובים שלא ירדו לסוף דעתו, לא הבינו למה הוא מתכוין. אמנם ר' שמואל נאות אחר-כך לפרש להם כונת רבם, וכך אמר: הנה גם אצל עונשו של הנחש נאמר "כל ימי חיידך", וכיון שדרשו חכמים בקריאת שמע "כל ימי חיידך, להביא לימות המשיח" (ברכות יב, ב), יש אפוא לדרוש גם פה "להביא לימות המשיח". הוי אומר, שגם לימות המשיח יהיה הנחש ארור מכל

החיה ומכל הבהמה. זהו שאמר רבנו: מכאן ראייה למה שאמרו חז"ל "לעתיד. לבוא כל בעלי מומים מתרפאים, חוץ מן הנחש".
(כרם הצבי להגרצ"ה פרבר רב בלונדון; וכיוצ"ב באמרי צדיקים, לר"א איטינגא, טעמי תורה אות ג')

ד.ה-ז. ויחר לקין מאוד ויפלו פניו. ויאמר ה' אל קין וגו'
הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ
ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו.

באורו שמעתי בשם אדוננו רשכב"ה, הגאון החסיד המנוח, מוהר"ר אליהו מווילנא זצוק"ל, כי אין ליצר הרע שליטה על האדם להטותו מדרך הטוב, כי אם במקום שיש פתח פתוח לפניו ופרצה עומד נגדו, כמליצת חז"ל (סוכה כו, א) "פרצה קוראה לגנב". רוצה לומר, שהדבר שעלה על רוחו לעשותו לה', עודנו היה בלבו על צד הספק אם לעשותו או לא ולבו לא נכון עמו. אז מקום להיצר לבא להשתרר עליו, על ידי הפתח ההוא, ועל נקלה יכריענו לרצונו הרע, אם לא יכבשנו בחזקה. לא כן אם האדם דעתו ורצונו שלם אתו, ותמים עם ה', לעשות מה שצוה עליו, ודאי כי אין מקום להיצר לבוא אצלו. אשר על כן נשבעו דוד ובוועז ליצרם כדרשת חז"ל (ויק"ר כג, יא), אך למען החליט הדבר להסיר הספק מלבם. כי הספק הוא הפתח ומבוא ליצר הרע לבוא אצלו, וזהו "לפתח חטאת רובץ".

על דרך זה מצינו לחז"ל סנהדרין (קג, א, וק"ה בברכות נה, ב) שדרשו, אר"י מהי דכתיב (תהלים צא, י) ונגע לא יקרב באהלך, שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעה שתבוא מן הדרך. ופירש רש"י ז"ל כשימצא את אשתו ספק נדה יותר קשה עליו מנדה ודאית. שעל ספק הוא מיצר ויצרו תקפו ואומר טהורה היא, ועל חנם אני מונע ע"ש.

זהו מה שאמר ה' יתברך לקין "למה חרה לך וגו'", כלומר, לדעתך, כי אין בידך עוד לבחור בטוב לפני אלקים, דע לך כי לא כן הוא, כי ככוחך אז כוחך עתה. רק כי מעתה צריך אתה לסגור הדלת בעד בואו לבל יעבור פתח ומפתח הבית, ואם לא תפתח לו פתח לא יתחיל לבוא עליך להלחם עמך. רוצה לומר, שיהיה לבך שלם ותמים עם ה' לעשות רצונו, כי כשתפתח לו פתח להיות מסתפק ח"ו במצות השי"ת אם לעשות, אז אתה

"כל ימי חייך", מופיע פעמיים נוספות בתורה. כשתקלל הנהש נאמר לו: "ועפר תאכל כל ימי חייך" ובראשית ג' יז, ובראשית פרשה נאמר לאדם הראשון ונס, פסוק יז: "בעצבך תאכלנה כל ימי חייך". והנה, הקללה שנתקלל בה הנהש - שמאכל יהיה עפר - הנהג בו, הנהש גם, לימות המשיח. גם כשהכל מתרפאין, הנהש אינו מתרפא, שנאמר "ונחש עפר לחמו" ונשעיה סה, כה, מיז פ"ו כ"ט ה"ז. אמנם, מה שנאמר אצל אדם הראשון, "בעצבך תאכלנה כל ימי חייך", יתבטל לעתיד לבוא - לימות המשיח, כמו שנאמר "ועמדו וריים וריעו צאנכם, וכיו נבר וכלומים ונשעה סא, הו, שאחרים, מאומות העולם יטרחו בשביל ישראל, וישראל יושבים בנחת ועוסקים בתורה ובמצוות.

הרי ש"שכל ימי חייך" שנאמר אצל "הנהש", כולל גם את הזמן של ימות המשיח, אך "כל ימי חייך", הנאמר אצל האדם, אינו כולל את ימות המשיח. ומצונו "ישארוך קרויין "אדם", כמו שכתוב "ואתן צאני צאן מרעהי, אדם אתם" ונתחאל לך, לאן, ודרשו חז"ל: "אדם" - ישראל, קרויין אדם, ואין אומות העולם קרויין אדם". ומצונו נקראת כלשון הוכיח "נחש" וימיהו טו, כבן.

במצווה של זכירת יציאת מצרים, רבן זומא סובר שצריך שישמעו בצי"מ לישראל ולזכור את הניסים שנעשו בצי"מ לישראל. הנהש, נדרש גם הוא להביא לימות המשיח, צ"כ.

12

שנאמר, למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים ימי חייך. ימי חייך הימים. כל ימי חייך ותקמים אומרים ימי חייך העולם הזה. כל ימי חייך להביא לימות המשיח.²³
 פרוך המקום, פרוך הוא, פרוך שנתן תורה לעמו ישראל, פרוך הוא.

יחשלים במעודה

21. בני שבטים שונה, ולא רבים "המשיכחים" מאתנו את יציאת שתאמר יציאת מצרים, לכן צריכים אנו גם להזכיר בפה ולכאורה פיסקא זו אינה שייכת את יציאת מצרים ברוך וערב במשך זה, משום שהלכה זו שצריך השנה, אך בעיקרו של דבר, הזכירה של יציאת מצרים כלילת, הוא ר"ן והג במשך כל ימות השנה כולם, ידי מצוות הלילה הזה.

22. כל ימי חייך להביא לימות המשיח. יש לכאן מחלוקת בין זומא ורמב"ם. רמב"ם פסח נאכל מצות חמץ, וזומא לא רצה לרבות את "ימות המשיח", וסובר הוא שילימות המשיח אין שוב חייב הזכרת יציאת מצרים ימים חמץ. וזומא, נדרשת יציאת מצרים - בחכמת יציאת מצרים - כתוב "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך". אך במשך ימות השנה ישנם דברים

23. כל ימי חייך להביא לימות המשיח. יש לכאן מחלוקת בין זומא ורמב"ם. רמב"ם פסח נאכל מצות חמץ, וזומא לא רצה לרבות את "ימות המשיח", וסובר הוא שילימות המשיח אין שוב חייב הזכרת יציאת מצרים ימים חמץ. וזומא, נדרשת יציאת מצרים - בחכמת יציאת מצרים - כתוב "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך". אך במשך ימות השנה ישנם דברים

individual's table is an atonement for his sins" and "a dining table is similar to an altar."²⁷

6) As was previously stated, the *mikra bikkurim* involves praise and thanksgiving to the Almighty. However, this is an awareness that comes about indirectly. The farmer recites the *Arami oved avi* passage which in itself, when understood, expresses gratitude. It is almost a notion of "*k'riyata zu bilula*."²⁸ The praise is implicit in the narration. In contrast, on the night of the Seder we are enjoined not only to praise and give gratitude, but also to break forth into spontaneous song—"Let us, therefore, sing a new song in his presence, Halleluyah."²⁹ The Jew's heart is overflowing with feelings of joy and thanksgiving. It is the night of the great romance between the Almighty and *K'nesset Yisrael*—"I am to my beloved and my beloved is to me."³⁰ It is these feelings that are expressed in the custom of reading the book of *Shir ha-Shirim* the night of the Seder. One can ask, philosophically, who is lowly man that he should have the audacity to praise God? Is not man "dust and ashes"? How then does he have the right to praise the infinite being, the Almighty? The halakha responds, True, philosophically there may be problems; however the Jew cannot contain himself. The Jew, on the night of the Seder, is overflowing with thanksgiving and song to God, and he cannot repress this authentic need to express his gratitude to the Holy one, Blessed be He.

7) As the Jew approaches the Story of the Exodus, there may be a tendency to look at the event as remote and distant from the here and now. Therefore, the Haggada contains within it three passages that help us deal with this problem. First of all, before the recitation of the *Arami oved avi* passage, we say: "And if God had not taken our ancestors out of Egypt, we and our children and our children's children would still be enslaved in Egypt."³¹ We make a declaration of relevance. Why, in fact, are we discussing these events of

history; what is their relevance to our present situation? And to this we respond that were it not for the redemption in Egypt, there would be no Jewish People today.

Secondly, before Hallel we recite that "in every generation a person should look upon himself as if he personally had come out of Egypt. Not our ancestors alone did the Holy One, blessed be He, redeem, but us also He redeemed with them."² The events of *y'tziat Mitzrayim* are not only relevant to us; rather, we are actually reexperiencing history on the night of the Seder. It is a current as well as a historical event. This recognition enables us to recite *Hallel* and break forth into spontaneous song, because it is we who left Egypt as well.

Finally, we recite the "*v'bi she-amda*" passage: "For not only one tyrant has risen up against us to destroy us, but in every generation tyrants have sought to destroy us and the Holy One, Blessed be He, delivered us from their hands."³³ Not only do we relive the experience of Egypt, but we also realize that danger and annihilation threaten the Jewish people in every generation and locale. We move from the historical events to a better understanding of our current situation. The custom is that at this point in the Seder one lifts up his cup of wine. Why is this done? The cup is the symbol of Jewish destiny and eternity—*netzah Yisrael*, as the verse "A cup of salvation I shall uplift, and call on the Almighty's name"³⁴ indicates. At the Seder we speak of the relevance of historical events, the reliving of those events and the cycle of danger and redemption that is characteristic of Jewish history.]

8) The Mishna in *Pesachim* (10:5) dictates "and he explains the *Arami oved avi* passage until he completes it." However, in our Haggada we do not complete the passage in its totality. We do not recite and discuss the last verse and a half, which read: "He hath brought us into this place, and

14

יכסה המצות ויקח הכוס בידו ויגביהנה.

וְהִיא שְׁעֵמֶדָה לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ, שְׁלֹא
 אֶחָד בְּלֶבֶד עָמַד עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, אֶלֶּא
 שְׁבִכָּל הוֹר וְדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ
 לְכַלּוֹתֵנוּ, וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ
 מִיָּדָם:

ניח הכוס מידו ויגלה המצות.

משנה פסחים קט"ו, ע"א

צֵא וְלִמַּד מַה בִּיקֵשׁ לָבֶן הָאֲרָמִי לַעֲשׂוֹת
 לְיַעֲקֹב אָבֵינוּ. שְׁפָרְעָה לֹא גָזַר אֱלֹהִים עַל

מנחת אשר

הבטחת הקב"ה לא היה צורך כלל
 בביזת מצרים, שהרי בלאו הכי עתידין
 ישראל לזכות בביזת הים בכל רכוש
 מצרים, אלא כדי שלא יאמר אותו זקן
 ולו לשעה מועטת שאחרי כן יצאו
 ברכוש גדול לא קיים בהם, ואף שלא
 יאמר כן אלא משעת היציאה ממש עד
 שעה שיזכו ישראל בביזת הים, משום
 צערו הרגעי של אותו זקן אברהם
 אוהבו צוה הקב"ה על ביזת מצרים.

צא ולמד מה ביקש לבן הארמי
 מה ענין לבן הארמי ליציאת מצרים.
 אלא שאחר שאמרנו שבכל דור

כדי שלא יאמר אותו זקן ועבדום ועינו
 אותו ארבע מאות שנה קיים בהם
 ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים
 בהם. (רש"י שמות י"ב ב')

לכאורה יפלא, והלא אמרו חז"ל
 דביזת הים היתה גדולה
 מביזת מצרים, וא"כ מה צורך היה
 להטריחם שישאלו כלי כסף וכלי זהב
 מן המצרים. ועוד קשה, דכי רק משום
 שלא יאמר אותו זקן קיים הקב"ה את
 דבריו והלא הוא אמר ויעש, ולא איש
 אל ויכזב!

ונראה דקושיא אחת מתורצת
 בחברתה, דבאמת מצד

ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילנו מידם, ידוע נדע שלא רק לכלותינו כליון פיזי בחרב ובחנית זוממים אויבינו אלא אף לכלותינו כליון רוחני, וכל ליל הסדר מושתת על כפילות זו ועל ההדגשה שבגלות מצרים עמדו אבותינו גם בגלות וסכנה גשמית כאשר פרעה גזר עליהם להרוג כל זכר, וגם בסכנה רוחנית כאשר גזרו לבטלם ממצותיהם ועבודתם הרוחנית, ואנו מודים בלילה הזה על גאולתינו ועל פדות נפשנו דהיינו הצלה גופנית והצלה רוחנית.

רענן סוף מ"צ) דכאשר יעקב חש לבקש את הברכות מיצחק במרמה פן יקללנו אמרה לו רבקה "עלי קללתך בני" (נראשית כ"ז י"ג) וביאר הגר"א דעלי ר"ת עשו לבן יוסף, ורבקה רומזת ליעקב שנגזר עליו מן השמים לסבול את סבלם, של עשיו אחיו, של לבן, ואת קצפו של יוסף, וגזירת שמים היא ולא יוכל להמלט ממנה, וזה שאמר יעקב לבניו בערוב ימיו, "עלי היו כולנה" הלא שלשת הגזירות הללו כבר היו עלי ומה לכם עוד לשכל אותי מבנימין בני! (ואכן נחגלה שלא גזירה היא זו אלא משועה גדולה).

ובדרך זה אומר בעל ההגדה שפרעה ולבן הם שתי הסכנות הגדולות האורבות לנו בכל דור ודור, פרעה שבא להשמידנו השמדה פיזית, ולבן שלא מצינו שבא להרוג ולהשמיד, ואעפ"כ בקש לעקור את הכל.

וגם בימי אבותינו קמו עלינו המן שכעשו ופרעה בקש להשמיד להרוג ולאבד, והיונים שבקשו כמו לבן לעקור את הכל להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך.

והנה אמר יעקב אבינו לבניו כשבקשו ממנו את בנימין בנו להורידו מצרימה "אותי שכלתם יוסף איננו, ושמעון איננו ואת בנימין תקחו עלי היו כולנה" (נראשית מ"ג ל"ו) וידוע בשם הגאון מוילנא (וכן מוכח נש"מ זמ

ולבי אומר לי דגם שלשת אלה, עשו לבן ויוסף יצירה הם לבני יעקב לדורותיהם ככל מעשי אבות שהם יצירה לבנים (רמנ"ן יש ספר שמות), ומה שאירע ליעקב ונגזר עליו נגזר גם על זרעו בכל דור ודור, בינו נא שנות דור ודור, גולה אחר גולה, גולה וסורה. לכשנתבונן נבחיין שגלות ישראל מתחלקת לשתי פנים, היה ונגזר עלינו גזירת הריגה וכליון כגזירת המן ואחשוורוש, וזו גזירת עשו שזמם להרוג את יעקב אבינו, אך יש ונגזר עלינו גזירת שמד וביטול התורה והמצוה כגזירת היונים, וזו גזירת לבן הארמי שבקש לעקור את הכל, אך לא להרוג ולאבד. אמנם לכל אלה יכולנו בחסדי שמים אך הקשה מכולם גזירת

הַזְכָּרִים וְלִבְּן פִּקֹּשׁ לְעֶקֶר אֶת הַכֹּל. שְׁנֵי אָמַר:
 אֲרָמִי אוֹבֵד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיִם וַיִּגְדַּל שָׁם בְּמִתֵּי
 מִצְרַיִם, וַיְהִי שָׁם לְגֹי גְדוֹל עֲצוּם וְרָב (דברים כו, ה):

מנחת אשר

והבנים בני זכו' בראשית ל"א מ"ג,
 ועיין בצרור המור בפרשת ויצא בשם
 הזוה"ק דלבן לא בא להרוג את יעקב
 בחרב ובחנית אלא רצה לאבדו כדיבור
 ע"י כישוף ונחש ולכן אמר לו הקב"ה
 השמר לך פן תדבר עם יעקב. אך
 בספר הישר סוף פרשת ויצא איתא
 דלבן שלח שליחים אל עשו וביקשו
 שיהרוג את יעקב. וע"ע באונקלוס
 (דנריס כ"ו ה') "ארמי אובד אבי לבן
 ארמאה בעא לאובדא ית אבא" וכמו"כ
 בתרגום יונתן. ובספר האורה לרש"י
 (עמוד ק"ה) כתב שלבן רצה לעקור הכל
 עד שאמר לו הקב"ה השמר לך, ולא
 פירשו באיזה אופן רצו לעקור את
 הכל, וצ"ע. ובעלי הפלפול פירשו
 שע"י שרצה להרוג את אליעזר וכידוע
 שליח קידושין שמת המקדש אסור
 בכל הנשים שבעולם שמא היא ערוה
 לאשתו).

ארמי אובד אבי

נראה לדייק דפרק זה לא די לאומרו
 אלא צריך לדרוש עומקו

יוסף שהוא שנאת אחים בינינו לבין
 עצמנו.

ועוד אען ואומר שגם בדורנו אנו
 סבלנו על שכמנו את שלשת
 הגזירות "עלי היו כולנה". היטלך
 ימ"ש ורוצחיו הנאצים "גוי עו פנים
 אשר לא ישא פני זקן ונער לא יחון"
 ביקשו להשמיד להרוג ולאבד כמו עשו
 ופרעה לפניו, ולאחר שבחמלת ה' ירדו
 בדם שאולה ימ"ש, קם עלינו סטאלין
 וקלגסיו הכולשביקים ימ"ש וגורו
 להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי
 רצונך, כלבן והיונים וגם מהם נושענו
 בחמלת ה', אך הקשה מכולם גזירת
 "יוסף" שנאת אחים "היא שהחריבה
 את ביתנו ושרפה את היכלנו ועדיין
 מרקדת בינינו" ממנה עדיין לא נושענו,
 דגזירה זו, בנו היא תלויה ועלינו מוטל
 לעקרה מקרבנו ולא להשאיר לה שריד
 ופליט.

ובזמן שישראל באגודה אחת אין כל
 אומה ולשון יכולה לשלוט

בהן!

(ולכאורה נראה שביקש לעקור את
 הכל כשאמר הבנות בנותי

**וְרַב כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר (יחזקאל טז, ז): רַבְּבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה
 נִתְתִּיךְ וְהִרְבִּי וְהִגְדִּלְךָ וְהִבֹּאֵי בְעֵדֵי עֲדָיִים שָׂדִים
 נִכְנֹו וְשִׁעְרֶךָ צֶמַח וְאֵת עֵרֶם וְעָרְיָה. (לפי גרסה האר"י מוסיפים
 הפסוק מיחזקאל טז, ו) וְאֶעֱבֹר עֲלֶיךָ וְאֶרְאֶךָ מִתְּבוֹסֶסֶת בְּדַמְיֶךָ,
 וְאֶמַּר לְךָ בְּדַמְיֶךָ חַיִּי, וְאֶמַּר לְךָ בְּדַמְיֶךָ חַיִּי:**

◆ כמוצא שלל רב ◆

במילה "במאוד" היא מיותרת, ואדרבה – אין לה הסבר, והיה עליו לומר "ויעצמו מאוד מאוד"?

ביאור מחודש על כך אמר הגאון רבי משה חאגיז, מגדולי חכמי ירושלים ובעל "משנת חכמים" (והובאו הדברים בשמו על ידי הגאון בעל "חת"ם סופר" באחת מדרשותיו):

נראה, אמר הגאון הנ"ל, שכל זמן שהיו השבטים קיימים, היו ממעטים בעסק והקדישו את זמנם לעסק התורה. כאשר זו היתה הנהגתם, לא התחיל השעבוד כלל. אולם לאחר מכן, "וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא", והדור הבא כבר לא התנהג כמותם ושינה את סדר יומו.

הדברים נרמזים בפסוק באופן זה: "מאוד" הוא לשון ריבוי ותוספת, אולם למילה "מאוד" יש מובן נוסף שמשמעותו עסק ומסחר, כמו שביארו על הפסוק (דברים ו, ה) "בכל מאודך", שתרגומו "גשעפטיין", כלומר: בכל עסקיך ונכסיך.

וכך אומר הכתוב: "ובני ישראל פרו ושרצו", לאחר שהסתלקו יוסף ואחיו מן העולם, "וירבו ויעצמו במאוד מאוד", כלומר: הם התעצמו מאוד במאוד ועסקיהם ולא הקדישו את זמנם לתורה, ועל ידי זה "ותמלא הארץ אותם" – הם עצמם התמלאו ממעשי ארץ מצרים וגילוליה!

משנת חכמים למהר"ם חאגיז; דרשות חת"ם סופר – ח"א דף קו

על ידי הפסח והמילה נקנינו לה' לעבדים!

"ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמך, ואומר לך בדמך חיי ואומר לך בדמך חיי"

"בדמך – בשני דמים, דם פסח ודם מילה" (רש"י שמות יב, ו)

◆ כמוצא שלל רב ◆

מדוע הקדים הקב"ה לצוות על ברית מילה עוד בטרם יצאו בני ישראל ממצרים?

זאת ועוד: שתי המצוות הללו, פסח ומילה, הן בכרת, מה שאין כן בכל שאר מצוות עשה. הלא דבר הוא!

ביאור נפלא אמר על כך רבי צבי אלימלך מדינוב, בעל "בני יששכר":

פסק הרמב"ם (פרק ח' מהלכות עבדים הלכה יט), שעבד שקנאו רבו מאדון גוי, אם אמר העבד בשעת הטבילה: הריני טובל לשם חירות, יצא לחירות גם מן האדון השני, שכן ברגע שטבל ונעשה ישראל – קנה את עצמו. והעצה למנוע את יציאתו לחירות היא להעבידו באיזו מלאכה בעודו במים, בשעת וברגע הטבילה.

ולפי זה, כאשר הבורא יתברך שמו הוציאנו ממצרים מבית עבדים, כדי שנהיה לו לעבדים, הטיל עלינו את עבודתו – דם פסח ודם מילה, ועל ידי שתי מצוות אלו נעשינו לו מיד לעבדים, והתחייבנו לעבוד עבודתו ולקיים מצוותיו, כעבד שחייב לעשות כל מה שרבו מצווהו.

דבר זה למדנו מציווי שכפי פשוטו אין לו פשר, וכך לשון הפסוק (שמות יב, כד): "ושמרת את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם", ולכאורה יש להתבונן: מהי כוונתו של ציווי זה? אם כוונתו לשמור החוק של עשיית קרבן הפסח במועדו בכל שנה ושנה, הלא נאמר "והיה כי תבואו אל הארץ וגו' ושמרתם את העבודה הזאת", ועוד יותר קשה מה שאמר "עד עולם", שהרי בעוונותינו הרבים רבו השנים והלכו ועברו הדורות, ועדיין אין אנו יכולים להקריב את הפסח במועדו?

אולם לדברינו יתבאר היטב פשט הכתוב: "ושמרת את הדבר הזה" – הכוונה לעשיית קרבן הפסח אז, במצרים, שעל ידה תתחייבו לעשות את כל החוקים "לך ולבניך עד עולם", ואין אתם יכולים לפטור את עצמכם מקיום המצוות, שכן בשעת היציאה לחירות ממצרים העמיס עלינו הקב"ה את הפסח והמילה, ובכך נקנינו לו קנין עולם!

ומשום כך, מסיים ה"בני יששכר", שתי המצוות הללו הן בכרת, מה שאין כן בשאר המצוות, כי המבזה את שתי המצוות הללו מוכיח שאין דעתו נוחה גם בכל שאר המצוות, שהרי כל חיובינו בהן הוא מכח הפסח והמילה שניתנו לנו בעת היציאה ממצרים!

"בני יששכר" – מאמר חודש ניסן, מאמר ה' דרוש א'

ימים במדבר לזכות לה', וצריך ביאר מה יעיל לכני ישראל בה שייצאו לזכות שלשה ימים במדבר, ולא יצאו מעברות לחירות. ותו דאח"כ ישיצאו יצאו לחירות עולם ולא רק לשלושה ימים, והלא אמר לפרעה גלכה נא דרך שלוש ימים במדבר. ונראה וביאר הדבר הוא דמחילה כשאמר הקב"ה למשה שילכו שלוש ימים במדבר כוננתו היתה שפרעה יכיר בה וממילא יתן להם רשות לצאת לזכות, דאם אינו מכיר בה, ודאי לא ה' נתן להם רשות, ואח"כ יחזור למצרים וכל מלכות מצרים תכיר בה, וכך יתפרסם שמו של הקב"ה על ידי זכייתו זו, ואחרי זה יציאם פועה לחרות כית שהוא מכיר בה. וכאמת משה אמר לפרעה אחרי מכת כרד, וגם אחר חתו כדינו זכחים ועולות, דהיינו שפרעה עצמו ישלח קרובות לה', וזה ודאי רק אם פועה יכיר בו. אך כל זה ה' רק מחילה, אבל כית שלא הכיר פועה בה' הקב"ה ה' צריך לשלח את כל מגפתיו, שע"י זה יכיר פועה בה' בעל כרתו, ואז ישלחם לחרות עולם ולא רק לשלושה ימים.

וכו יש לכאר אמאי גילוי שכינה ה' חלק מהנסיים שעשה הקב"ה במצרים, דכית דהאותות והמופתים היו גם כן כדי שפרעה יכיר את ה' וידה כן ויספר שמו בכל הארץ, לכן ה' במצרים גילוי שכינה דע"י זה פועה יכיר את ה', וממילא ידוציא את בני ישראל מארצו, וכוו שווה גילוי שכינה לכל שאר האותות והמופתים שהיו במצרים, ולכן נכלל בחד קרא.

שעשה לנו הקב"ה בגאולת מצרים, דהכתוב מונה את הנסיים שעשה הקב"ה כשהוציאנו ממצרים, כיד חזקה וכדוע נטוי וכמורא גדול וכאותות ומופתים, ומורא גדול זה הוא גילוי שכינה. ודבר זה צריך ביאר דלכאורה גילוי שכינה אינו מהנסיים שעשה לנו הקב"ה כשהוציאנו ממצרים אלא שהוא דבר בפני עצמו.

והנה יש לעיין למה הקב"ה ה' צריך לעשות את כל הנסיים והמכות כדי שפרעה יוציא את בני ישראל ממצרים, ולמה לא הוציא את בני ישראל בעל כרתו של פועה. אלא דהביאר הוא דפרעה לא הכיר את ה' כמו שאמר לא ידעתי את ה', וגאולת ישראל ממצרים והמכות שהביא הקב"ה על המצרים לא ה' רק להוציא את בני ישראל מעבודתם שהיו בני חורין, אלא דה' לרומם את שמו של הקב"ה, ועל ידי זה יכיר פועה את ה' וידה כן. וכאמת כל זה מפורש בקרא, דכתיב במכת ערוב (שמות ה', י"ח) למען תודע כי אני ה' בקרב הארץ, וכן לאחר מכת דבר (שם ט', ט"ז) בעבור הואותן את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ, ובמכת כרד (שם ט', כ"ט) כי לה' הארץ. וזהו הטעם שלא הוציא הקב"ה את ישראל בעל כרתו של פועה, דפרעה ה' צריך להכיר בה' ולדע כי לה' הארץ ומחוד הכרה זו שישלח את בני ישראל מארצו.

והנה כשהקב"ה גולה למשה רבינו בפני הראשונה אמר לו שיאמר לפרעה שיתן לבני ישראל ללכת דרך שלוש

צריך תזקקה זו הדרך, כמה שגאמר (שמות ט', יד) כמקנה אשר פשרה פסוקים פתמרים פתמלים ככר מאר. וכזלע נבטיה זו החרב, כמה יש ב, כה, טו): ותרכו שלופה פרו נטיה על גרל זו גלוי שקנת, כמה שגאמר (דברים ג, ח) לכו לקחת לו זו מקרב גוי כמפת פאתה זה ובר תזקה וכו' נטויה וכמוראים גרלים זלם " אלהיכם פמצרים לעיניך. וכארת זה זמר (שמות ג, י): ואת רפשה תהא תקח פתך ות האותה, וכמפזרים זה ה'ם, כמה שגאמר, ונתתי מופתים פשמים וכארץ

לכן החכם על זה שגשעו הנסיים על ידי משה רבינו. והנה הרמב"ם כתב דמסיים בשבת היינו מתן תורה שהיא חלק מגאולת מצרים (עיי' בדברינו לעיל אות ב'), וא"כ אולי יש לומר דמה שכתב הרמב"ם שמודיעו הנסיים שגשעו על ידי משה רבינו, כוונתו היא למתן תורה, ובמתן תורה צריך להזכיר את משה רבינו, כדכתיב (מלאכי ג, כ"ב) זכר תורת משה עבדי וגו', ואת ענין מתן תורה מספר רק לכן החכם אבל לכן הטיפש והקטן רק מספר להם שייצאו ממצרים ואינו מספר להם כלל על מתן תורה, וזהו שחילק הרמב"ם בין הכן החכם לבנים האחרים.

מ"י) וכמורא גדול זו גלוי שכינה - נראה מכאן דגילוי שכינה הוא חלק מהנסיים

אלו נתן לנו את התורה
 ולא הכניסנו לארץ ישראל
 אלו הכניסנו לארץ ישראל
 ולא בנה לנו את בית הבחירה דיינו:

שלקו המצרים על הים לא נזכר בהגדה שלו, שלא הביא כלל את מאמרם של רבי יוסי הגלילי, של רבי אליעזר, ושל רבי עקיבא. וגם הפיסקא כמה מעלות טובות למקום עלינו שנזכר בה קריעת ים סוף גם זאת לא הביא בהגדה.

*

אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ ישראל דיינו. העיר בעל התורה תמימה¹⁹, אבל להיפך לא נאמר, אילו הכניסנו לארץ ישראל ולא נתן לנו את התורה דיינו. לפי שבאופן זה - לא היה דיינו, שבלי תורה, אין יתרון לארץ ישראל על שאר ארצות, כמו שבלי תורה אין לישראל יתרון על שאר האומות עכת"ד. וכמו שאמר רב סעדיה גאון²⁰: "אומתנו איננה אומה כי אם בתורתיה". שכן החיבור של עם ישראל אל ארץ ישראל, בא מכח התורה. כך אמר הכתוב²¹: "ושמרתם את כל המצוה אשר

במצרים לקו חמשים מכות ועל הים לקו חמשים ומאתיים מכות". סמך לדבר הזה מצינו בדבריו של המהר"ם חלאווה. ארבע כוסות תקנו חכמים לשתות בליל הפסח, והם כנגד ארבע לשונות גאולה, והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי¹⁶. ואמרו בגמרא¹⁷: "נשים חייבות בארבע כוסות, שאף הן היו באותו הנס". ופירש המהר"ם חלאווה¹⁸ באותו הנס - "בנס הגלות, או בשרדפן פרעה על הים". ולכאורה קשה, הרי ארבע כוסות נתקנו כנגד ארבע לשונות הגאולה, שיצאו מארץ מצרים לחירות, ומה עניין ים סוף לחיובן בארבע כוסות? והרי קריעת ים סוף היתה לאחר שיצאו ממצרים? על כרחך למד אתה שגם קריעת ים סוף עניינה מארבע לשונות גאולה, שהרי קריעת ים סוף מתמצעת בין "וגאלתי" ל"ולקחתי אתכם לי לעם", היינו מתן תורה. אבל מנוסח ההגדה של הרמב"ם נראה, שקריעת ים סוף אינה מעניין סיפור יציאת מצרים. שכן עניין המכות

אות ב. 16. רש"י פסחים צ"ט ע"ב ד"ה ארבע כוסות, רשב"ם כ"ב נח ע"כ ד"ה רביעית של תורה, מהר"ם חלאווה פסחים שם. 17. פסחים קח ע"א. 18. שם. 19. בהגדה ברוך שאמר עמ' נה. 20. האמונות והדעות לרס"ג מאמר ג, ז. 21. דברים יא, ח.

עַל אַחַת פְּמָה וְכַמָּה טוֹבָה כְּפוּלָה וּמְכַפֵּלָת לַמָּקוֹם עֲלֵינוּ

שְׁהוֹצִיאֵנוּ מִמִּצְרַיִם.
וְעֲשֵׂה בָהֶם שְׂפָטִים.
וְעֲשֵׂה בְּאַלְהֵיהֶם.
וְהַרְג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם.
וְנָתַן לָנוּ אֶת מְמוֹנָם.

וירשתם את הארץ. וז"ל: "הכוונה בזה לשלול דעת האומרים לחדול מעסק התורה משום מלחמת הארץ שצריך חזק, והתורה נקראת תושיה (שמתשת כוחו של אדם), שאדרכה (היא) הנותנת לו כח וגבורה להתחזק במלחמת ה'". וכבר אמר דוד המלך בתהלים²⁵: "ויתן להם ארצות גויים... בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ינצרו", פירש הרד"ק שם: "נתן להם הארץ על תנאי שישמרו חקיו ותורותיו".

התורה וארץ ישראל נתנו לעם ישראל על ידי רב ותלמידו. על ידי משה רבנו התורה ניתנה, ויהושע תלמידו כבש את ארץ ישראל. כקשר בין יהושע למשה, בין תלמיד לרב, כך הקשר בין נתנותיהם. בין ארץ ישראל שניתנה על

אנכי מצוך היום, למען תחזקו ובאתם וירשתם את הארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה". וכן אנו מוצאים ביהושע, כשבא לכבוש את הארץ אמר לו הקב"ה שיתחזק לשני דברים. האחד, לכבוש את הארץ ולהנחילה לישראל, שנאמר²²: "חזק ואמץ כי אתה תנחיל את העם הזה את הארץ". ועוד אמר לו בלשון חזק ואמץ, לשמור את התורה. שנאמר²³: "רק חזק ואמץ מאוד לשמור לעשות ככל התורה". ובציווי על שמירת התורה הזהירו ב"מאוד", כמו שאמר לו: "חזק ואמץ מאוד", כי שמירת התורה תנאי היא לירושת הארץ, והיא הנותנת כח וגבורה לכבוש את הארץ. וכך אמר בעל אור החיים²⁴ הק' על הפסוק הנזכר, "ושמרתם את המצוה... למען תחזקו..."

22. יהושע א, ו. 23. יהושע א, ז. 24. דברים יא, ת. 25. תהלים קה, מד - מה.

22

וְקָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם.
 וְהֶעֱבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בְּתַרְבֵּה.
 וְשָׁקַע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ.
 וְסִפֵּק צָרְכֵנוּ בְּמִדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה.
 וְהֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמָּן.
 וְנָתַן לָנוּ אֶת הַשַּׁבָּת.
 וְקָרְבָנוּ לְפָנֵי הַר סִינַי.
 וְנָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה.
 וְהִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ-יִשְׂרָאֵל.
 וּבָנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַבְּחִירָה
 לְכַפֵּר עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ:

עד כאן אומרים בשבת הגדול

צריכה הלבנה להיות מכוונת לעומת
 החמה, כדי שיגיע אור החמה אליה,
 כדרך תלמיד שצריך לכוון את לבו
 כנגד הרב. הוא הדין ארץ ישראל,
 מתנת התלמיד, צריכה להיות מכוונת
 כלפי התורה מתנת הרב, כי "תורה
 אור", ולא להיפך, כפי שיש המבקשים
 לכוון את התורה לעומת ארץ ישראל,
 ולהתאימה אליה.

ידי יהושע, לבין התורה שניתנה על ידי
 משה. דבר זה יש לו רמז במאמר חז"ל
 על משה ויהושע. שאמרו²⁶: "פני משה
 כפני חמה, ופני יהושע כפני לבנה".
 משה הרב שניתנה תורה על ידו, נמשל
 לחמה. ויהושע התלמיד שכבש את
 הארץ, נמשל ללבנה. וכיון שהלבנה
 המאירה אין אורה משל עצמה, אלא
 מקבלת את אורה מן החמה, ולשם כך

23

הגדה של פסח

ר

מגביה המרור בידו ומראה אותו למסובין, ויאמר:

מְרֹר זֶה שְׂאֵנו אוֹכְלִים עַל שׁוֹם מָה. עַל שׁוֹם שְׂמֹרְרוֹ
— ארזי הלכנון —

אדם יש זמנים, בהם חש הוא בהתעוררות להתחיל מחדש. באה לו הארה ממרום לסייעו להגביה עצמו משפל מצבו, ולהתעלות מדרכי חייו לבחור בדרך חדשה. אבל העיקר בזה הזמן הוא החיפזון, שיגביה עצמו באופן של דילוג לדרך החיים החדשה. כי בזמן כזה אי אפשר לילך בהדרגה. וכדכתיב "אחר־ךָ נרוצה", בחפזון ובזריזות. כי אם יתמהמה לחשב חשבונות ולילך בהדרגה יחמיץ את השעה ושוב לא יהיה לו סיוע להגביה עצמו ולהתחיל מחדש. וכך היו בני ישראל במצרים, אשר נגלה אליהם מלך מלכי המלכים והגביהו עצמם דרך דילוג, ורק אחר כך החלו לברר כל מדרגה ומדרגה בימי הספירה.

ודבר זה נוהג בכל אדם, אשר יש זמנים שמן השמים פותחים לו שיהא ביכולתו להגביה עצמו מדרכיו, והעיקר אז לבלתי שמוע לעצת היצר האומר שצריכים לילך בהדרגה, כי אז מוטל עליו להגביה עצמו דרך דילוג ולנצל את ההארה ממרום.

ובמיוחד אמורים הדברים בליל התקדש חג, שאז חוזרים וניאורים אותן ההארות שירדו בעת יציאת מצרים, וניתן הכח בכל איש ישראל להגביה את עצמו. ומן השמים מושכים את האדם, אבל על האדם מוטל להיות "אחר־ךָ נרוצה", לדלג על ההרים ולהיות נמשך אחר ההארה, "הביאני המלך חדריו, נגילה ונשמחה בך".

מרור זה שאנו אוכלים על שום מה

המרור מאמצעי הגאולה היא

יש להבין, מדוע נקבעה מצות אכילת מרור על שום "וימררו את חייהם", הלא מציינים אנו את הגאולה והפדות, ומה לנו לציין את המרור והשעבוד. הגר"ג הלוי שאר זצ"ל הביא דברי השפת אמת זצ"ל, שהמרור היה הסיבה להגאולה, שעל ידי קושי השעבוד היו נבדלים מן האומות, ובכך נשמרה הנקודה של בני ישראל אשר מכוחה נגאלו ממצרים.

ובאור הדברים, שנצחונו של יעקב על המלאך היה בזה שעמד "בדד", כדכתיב "ויוותר יעקב לבדו" (בראשית ל"ב, כ"ד), וזה כח עם ישראל כנגד האומות, "הן עם לבדד ישכון, ובגוים לא יתחשב" (כמדבר כ"ג, ט') וכדכתיב "וישכון ישראל בטח, בדד עין יעקב" (דברים ל"ג, כ"ח).

ובתרגום יונתן על "הן עם לבדד ישכון", כתב: "הא עמא בלחודיהון עתידין למיחסן עלמא, מטול דבנימוסי אומיא לא מדבריו". שהגאולה מעול הגוים תלויה בזה שלא

הגדה של פסח

רא

הַמְצִירִים אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם. שְׁנֵאמַר (שמות א, יד):
וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעִבְדָּה קָשָׁה בְּחֶמֶר וּבְלִבָּנִים

— ארזי הלננון —

ילכו בנימוסיהם. וכדחזינן שחכמינו ז"ל שמרו מדרגה זו וגזרו על יינם משום בנותיהם וכדומה, וכן כל מנהגי ישראל בכל הדורות הם לשמור על צורתו שתיה ה"בטח בדד עין יעקב", בבחינתו של יעקב, "ויותר יעקב לבדו". ותפלתו להנצל ממפלה היתה "הצילני נא מיד אחי מיד עשו", כי אם יהיה בבחינת "אחי" לא תהא ח"ו תקומה.

ובאשר כלל ישראל אינו שומר את ה"לבדד", אזי ההשגחה מסבכת לרחקס מן הגוים, והיא בבחינת "הפך לבם לשנוא עמו להתנכל בעבדיו" (תהלים ק"ה, כ"ה, האמור לגבי גלות מצרים), ובמקום הנהגת "אחי" באה הנהגת "עשו", וכמו שראינו בכל הדורות [וכמו שנאמר "והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וכו', חי אני נאם ה' אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחימה שפוכה אמלך עליכם", יחזקאל כ' ל"ב].

וזה המכוון במה שאמר ירמיהו הנביא "איכה ישבה בדד". שה"בדד" הוא באמת מעלה גדולה, אבל ירמיהו מקונן איכה נעשה זה הבדד, שבמקום שיבדילו ישראל עצמם מהאומות במעשיהם הפך ה' לב האומות להרחיק ישראל מעליהם בחימה שפוכה.

הרי שהיסורים וקושי השעבוד במצרים היו חלק מהשמירה עליהם בגלות, שעל ידם לא נטמעו ולא נתערבו בין האומות, והדבר מבואר בווהר הקדוש. ועל כן גם המרור מאמצעי הגאולה הוא, וממצוות הסדר הקדוש.

וימררו את חייהם

המצרים הפכו מתוק למר

פירש הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: "וימררו את חייהם", השי"ת הוא חי החיים, כי עימו מקור חיים, ותורתו תורת חיים, כי הם חיינו ואורך ימינו, ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים. והמצרים הרעו אותנו והחטיאנו עד שהפכו מתוק למר, "וימררו את חיינו"!

25

הגדה של פסח

בְּמִתְרָה בְּמִתְרָה בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב . אֶל בְּנֵה אֶל בְּנֵה . בְּנֵה בִּיתְךָ
בְּקָרוֹב : קָדוֹשׁ הוּא . רְחוּם הוּא . שְׂדֵי הוּא . תִּקְיָה הוּא . יִבְנֶה
בֵּיתוֹ בְּקָרוֹב . בְּמִתְרָה בְּמִתְרָה בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב . אֶל בְּנֵה . אֶל בְּנֵה .
בְּנֵה בִּיתְךָ בְּקָרוֹב :

אָחַד מִי יוֹדֵעַ . אָחַד אֲנִי יוֹדֵעַ . אָחַד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבְּשָׂמַיִם וּבְאָרֶץ :
שְׁנַיִם מִי יוֹדֵעַ . שְׁנַיִם אֲנִי יוֹדֵעַ . שְׁנֵי לְחֹת הַפְּרִיָה . אָחַד אֱלֹהֵינוּ
שֶׁבְּשָׂמַיִם וּבְאָרֶץ :

שלשה

חסד לאברהם

הוא צדיק הוא קדוש הוא רחום הוא . והענין
הוא עם מה שכחנו בח"ל בניאור האמר (ישיה מ')
למה האמר יעקב והדבר יבא לא נאמר דרכי מה'
כו' הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' נורא
קצת הארץ כו' . הוא האמר לעולם די . לפי שכן
השמים מחמתהים והולכים . לכן יבא אחר אכינו האקן
מי האמר לעולמו די כו' . והכוונה כי כמו שהולך
לומר די לעולמו להק' שהיו השמים נחמחים והולכים .
וכן אמרו למה מקרא שמה ארץ שרצה לעשות רצון קונה
והיה נחמכת וההרבה והולכת עד שנער נה הקב"ה
ואמר די . כי כן היה מהראוי בהפעולה הנרדף אל
הפעול . ואחרי שהפעול הוא בלתי בעל הכליה היה מן
הראוי שיכיה כן השמים והארץ והוא ית' כרב הכמות
ראה להח להק קצבה . כן אף אם כפי ההפאיה והענוות
הנעשים נגד מלך מלכי המלכים הבלתי בע"ח היה מן
הראוי שיכיה בעולם די . הוא יאמר די להס .
וחכו מי האמר לעולם די יאמר לנרוחי די , ע"כ .
וחכו מהש האמר למה האמר יעקב כו' נסמרה דרכי
מה' . ר"ל כי מעשיכם נהכרת יהיו נערכים כמשפט
לבלתי בעל הכליה וח"כ נסמרה דרכי מה' . ואך
יקון אל הנמול על ההששים הבונים . וכן אף יכנלו
עוגם על העבירות שיכיו ללך הכליה . ועל זאת בא
הכתוב לדבר על לבנו ואמר הלא ידעת כו' אלהי
בולם ה' נורא קצת הארץ , ר"ל שהן קצבה וקן
לכנפיה הארץ . והאמר לעולם די . אף אשר נאמת לא
ייעף ולא ייגע האומה בתלכותה . וח"כ היה מהראוי
לפי שכן הבלתי בעל הכליה שיכיו נחמחים והולכים
גם היום . הוא ית' לא יעריך הפעולה אליו . אבל
יעריך הנבראים בערך עצמם . וזהו קדוש הוא רחוק
הוא שדי הוא . הכל להיות מה נעלמו דרכיו והסדיו
כי לא יעריך אותנו נגד קדושת עבודו ית' הבלתי
בע"ח . שח"כ אף קן לעולם נענוע לעובדי ראונו .
אבל רחש הוא . להעריך הנבראים בערך עצמן . אשר
ע"ז מקרא שמו שדי הוא . האמר לעולם די . גם כי
נאמת תקיף הוא . וגם לפי שכן וערכו ית' הבלתי
בעל הכליה פשה קן לכנפיה הארץ והעריך הנבראים
בערך עצמן , וכנ"ל :

חד

פירוש מהגאון חתם סופר

אחד מי יודע . לכאורה המחמרים הללו אין להם
שיעור ללילה זה כלל ואינם מענין היום . ונראה
דכא דעה מאחרי הנראמ"ה שאומרים שח"ל לפני
הפכים נמשא אחד ופועל כוב אינו פועל רע וח"ל
להיותו בהחלט לברע כלל לך כוזבים בדעתם שח"ו
יש שתי רשויות אחד השמימי פועל כוב ואחד הארצי
פועל רע כי השמים מקום הטוב והארץ מקום הרע .
אמנם שקר מהלן אין כהם מועיל . ומה שהטנו כי
ח"ל שפועל טוב בהחלט יפטר רעות , אמר כן הוא
כי אין הרעות מחסו ית' ח"ל בהעדר השנחתו
ושעו השול האומה והער והכל על ידו ית' . והנה
ידוע שנלילה הזה ה' בעלמו נגלה עליהם ונאלס
והכינים לעולם והוא ככה ככורי מלרים ועשה ככה
בפסים ובאלהיהם כידוע ונגלה לפני כל וגדולה מזו
הלא ה' הוא הקדוש והסבור וכנס כביכול לשער
המ"ב שבסומחה מלרים ערוה הארץ והוליה אה
עמו בשען נרנה אה בחיריו . ועד"ז יורש מי ית'
סבור משמח לא אחד כי זה בלתי מורה בהסבור
בהכליה הסכרה יכנס למקום הכוחה מי יוכל לעשות
כן לא יהיו של עולם כי זה מורה שהוא יחיד בעולם
פועל הסובות וגם מחשו הרעות , ולא מחשו מחש כי
אם מדד המקבל כמבואר והוא אלהי השמים והארץ .
זה פירוש אחד מי יודע מי יוכל להשיג ההדוה
האחד האמיתי שפועל שני ההפכים קשה להשיג , לה
אמר אני יודע מי יוליה מלרים נודע לי כי ה' אלהים
בשמים ונארץ פועל השמימי ופועל הארצי , והוק'
שנתיב מי יודע . ע"פ מה שחז"ל בקדושת ראש
דברך אמה ולא סוף דברך אלא מסוף דברך
ויכר שראש דברך אמה , שכשחמר אנכי ה' אלהיך
אמר האומה לכבוד עצמו הוא דורש וכשחמר כבוד
הודו לדברות הראשונות . והמוכן בזה הוא שהיו העו"ג
אומרים בשתי רשויות יש כנ"ל והאל אשר הוליהם
מהלרים נשבוהו שפכים ווראים אין זה פועל הטוב
וכבר הוא מקום מוען לפעולה לישראל שנלה עליהם
בארץ מלרים ככתוב במלחמה ובסיני כזקן יושב
בשיבה . לכן פירש"י בלךך פתח בלתי ה' אלהיך אשר
הוליהך מלרץ מלרים שהוא בעלמו הוליהם ואנכי
ולא

26

